

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, TRAVANJ 1962. GODIŠTE IX

PROF. DR STJEPAN IVŠIĆ

Na stranicama našega lista od početka njegovog izlaženja 1952. javljao se više puta člancima iz naše ortoepije prof. dr Stjepan Ivšić. To nam nameće ne samo dužnost nego i osjećaj zahvalnosti da na stranicama »Jezika« progovorimo o njemu nakon njegove smrti.

Rođen je 13. VIII 1884. u Orahovici (Slavonija). Gimnaziju je učio i završio 1904. u Slavonskoj Požegi. Nakon toga se posvetio izučavanju slavenske, hrvatskosrpske i klasične filologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U Zagrebu je studirao šest semestara, a Krakovu dva. Godine 1909. položio je srednjoškolski profesorski ispit iz hrvatskosrpskog jezika i klasične filologije na Sveučilištu u Zagrebu. 1913. promoviran je na čast doktora filozofije. Po završenim sveučilišnim studijima primio je najprije mjesto gimnazijskog nastavnika na gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu. Godine 1915. imenovan je izvanrednim profesorom za slavensku filologiju na Sveučilištu u Zagrebu, a 1918. redovitim profesorom. Umro je 14. I 1962.

Smrću prof. Ivšića nestalo je iz naše sredine nestora hrvatske i jugoslavenske slavistike. Bio je rijedak lingvist i filolog, kakvih je bilo malo ne samo u našoj zemlji nego i u slavenskom svijetu uopće. Naukom se počeo ozbiljno baviti čim je započeo sveučilišni studij. Prve godine studija sabrao je i predao Jugoslavenskoj akademiji poveću zbirku riječi iz Hrvatske i Slavonije za njezin Rječnik, što je zabilježeno u A. Rj. VI, 958. Kao student druge godine napisao je samostalnu naučnu raspravu »Šaptino-

vačko narječje«, koja je štampana 1907. godine u Radu JA, knj. 168, str. 113—162. Otada do svoje smrti napisao je i štampao oko 140 rasprava, prikaza i ocjena. Pored toga sudjelovao je u svojstvu glavnog urednika ili suurednika u izdavanju 18 časopisa, naučnih i stručnih edicija ili posebnih knjiga. Prvi njegov takav rad bio je priređivanje za štampu Maretićeva trećeg (Matićina drugog) izdanja Homerove Ilijade. U tom je izdanju Ivšić dotjerao uglavnom jezik i metriku, rjeđe sam prijevod. Slučaj je htio da i njegov posljednji rad te vrste i uopće bude priređivanje za štampu šestog (Matićina petog) izdanja istoga djela, Zagreb 1961. U tom je izdanju još više približio jezik Maretićeva prijevoda našem suvremenom književnom jeziku. Izmijenio je i više akcenata tako da ovaj njegov rad predstavlja kodifikaciju naše književne akcentuacije na primjerima.

Njegov uspjeh u radu treba tražiti u prvom redu u prirođenoj nadarenosti i istančanom osjećaju za jezik i sve njegove tančine, ali i u solidnom školovanju. Svršio je klasičnu gimnaziju koja je u ono vrijeme pružala ne samo solidno poznavanje klasičkih jezika nego i solidan temelj za učenje svih evropskih jezika. Na Sveučilištu u Zagrebu usavršio je svoje znanje iz hrvatskosrpskoga jezika kod prof. T. Maretića, a znanje iz poljskoga jezika stekao je kroz dva semestra u Krakovu. Nakon habilitacije proveo je neko vrijeme u Pragu, Lenjingradu, Moskvi i Kijevu, da usavrši svoje znanje iz češkoga i ruskoga jezika. U Lenjingradu je slušao predavanja tada najistaknutijih slavista: F. F. Fortunatova i A. A. Šahmatova.

Njegov naučni rad je mnogostruk. Proučavao je dijalekte hrvatskosrpskoga jezika, u prvom redu štokavski i kajkavski, suvremeni književni jezik, povijest jezika, pravopisna pitanja, glagoljsku književnost i staroslavenski jezik, Sve svoje studije izradio je na poredbenoj osnovi.

Kao dijalektolog štampao je nekoliko odličnih studija koje su ukazale na nov način rada u dijalektologiji. Pored već spomenute rasprave »Šaptnovačko narječje«, štampao je »Današnji posavski govor«, Rad JA 196. i 197, i »Jezik Hrvata kajkavaca« (O stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika), Ljetopis JA, knj. 48. On je u tim i u svim ostalim manjim raspravama iz dijalektologije suvremene ili historijske najveću pažnju posvećivao akcentu, na koji su se dijalektolozi prije njega vrlo malo osvrkali. Uz obje gornje studije priložio je i opširnu dijalektološku kartu određenog područja kako bi čitalac mogao na terenu lakše pratiti dijalekatske osobine. Da se vidi kakvu je Ivšić pažnju posvećivao upravo akcentu kao najvažnijem jezičnom elementu, treba istaći da se u raspravi »Jezik Hrvata kajkavaca« ne osvrće ni na koju drugu dijalekatsku osobinu nego samo na akcentat. On je u tom radu na osnovi suvremene kajkavske akcentuacije izvršio na posve moderan način podjelu kajkavskih govora na konzervativne i revolucionarne. Ta i takva podjela savršenija je od Beličeve koji je u Stanojevićevoj »Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-

-slovenačkoj«, knj. II, str. 222—228, izvršio podjelu kajkavskoga dijalekta prema refleksu praslavenskih glasovnih skupova *tj, dj*. Koliku je on brigu posvećivao akcentu u suvremenom književnom jeziku, njegovoj povijesti i njegovim dijalektima, svjedoče brojni njegovi radovi: »Prilog za slavenski akcenat«, Rad JA 187, »Akcenat u Gramatici Matije Antuna Reljkovića«, Rad JA 194, »Akcenat u Gramatici Ignjata Alojzija Brlića«, Rad JA 194, »Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića« (1574), Beličev zbornik 1937, »Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike«, Zbornik radova Fil. fak. u Zagrebu I, »Oko naše ortoepije«, Jezik I i II, »Srpsko-hrvatski jezik na pločama. Izgovor i intonacija s recitacijama«, Zagreb 1955. I u mnogim uredničkim radovima glavnu brigu posvećivao je akcentu. Ivšičeva je zasluga, koju je njegov učitelj T. Maretić istakao u prijedlogu za dopisnog člana Jugoslavenske akademije (Ljetopis JA, svez. 35) i u drugom izdanju svoje Gramatike i stilistike, Zagreb 1931, što je prvi pronašao i objavio u raspravi »Prilog za slavenski akcenat« (Rad JA 187) peti akcenat (~) koji nema književni jezik, a imaju ga štokavski ikavski govori u Posavini i u sjeveroistočnoj Bosni. Tim njegovim pronalaskom nauka je saznala da taj stari akcenat, tzv. novi praslavenski akut, imaju ne samo čakavci i kajkavci nego i štokavci. Time je postalo jasno da je prahrvatska ili prarspska akcentuacija na cijelom području bila jednaka, tj. da je imala troakcenatski sistem (↘, ◌ i ~), pa su štokavci osobito u centralnim govorima dobili najprije dvoakcenatski (↘ i ◌), a kasnije pomicanjem akcenata za jedan slog naprijed prema početku riječi dobiven je novoštokavski sistem od četiri akcenta (↘, ◌, \ i /), ali se pored njih u Posavini i u sjeveroistočnoj Bosni čuva još i novi praslavenski akut kao peti akcenat, jer je on u svim dijalektima našega jezika najkonzervativniji, pa najduže ostaje neizmijenjen ili, ako je izmijenjen, čuva u arhaičnijim govorima svoje staro mjesto. Proučavanje naših dijalekata privlačilo je Ivšičevu pažnju dokle je god mogao ići na teren. Posljednji njegov rad te vrste bio je ispitivanje akcentuacije na otocima Dubrovnika godine 1956. Iz njegova pera izašao je i »Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja« koji je publiciran u izdanjima Jugoslavenske akademije 1914. godine.

Glagoljsku književnost počeo je proučavati poslije prvog svjetskog rata. Zbog svojih naučnih radova boravio je 1921. neko vrijeme na otoku Krku, tadašnjem centru glagoljaštva. Nakon toga otputovao je iste godine u Prag, kamo se navraćao i 1922. i 1923. U Pragu je utvrđivao veze između staročeške i hrvatske glagoljske književnosti. Dotada se držalo da je naša glagoljska književnost utjecala na staročešku. Ispitujući hrvatsku glagoljsku književnost i staročešku, utvrdio je dotada nepoznate utjecaje staročeške književnosti na našu glagoljsku književnost. Dio svojih naučnih rezultata objelodanio je u raspravi »Dosad nepoznati hrvatski glagoljski prijevodi iz staročeškoga jezika«, Slavia I, str. 38—56 i 285—301, Prag 1922. Neke

je svoje rezultate iz tog područja saopćio u predavanju što ga je održao u Češkom učenom društvu u Pragu godine 1923. Koliko su ti rezultati bili značajni, vidi se po tome što ga je spomenuto društvo 1925. izabralo za svoga dopisnog člana. Otada se često bavio glagoljskom književnošću sve do svoje starosti. Iz toga područja napisao je velik broj rasprava. Spomenut ćemo samo neke: »Ostaci staroslavenskih prijevoda u hrvatskoj glagoljskoj književnosti. Hrvatski glagoljski fragmenat 'Mučenja 40 mučenika' iz 13. vijeka«, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925; »Još o dosad nepoznatim hrvatskim glagoljskim prijevodima iz staročeškoga jezika«, Slavica VI, Prag 1927; »Hrvatski glagoljski testament Jelene, sestre Petra Kružića, iz godine 1541«, Narodna starina, svez. 16, knj. VII, Zagreb 1928; »Sredovječna hrvatska glagoljska književnost«, Sveslavenski zbornik, Zagreb 1930; »Hrvatska glagoljska dvanaesteraka legenda o sv. Jeronimu, štampana 1508«, N. Vj. 39; »Iz hrvatske glagoljske književnosti: Legenda o Ivanu Zlatoustom«, Prilozi za knjiž., jez., ist. i folkl. XI, Beograd 1931; »Hrvatski glagoljski apokrif o Melhisedekovu rođenju i spasenju za općega potopa«, N. Vj. XXXIX, Zagreb 1930/31; »Jedna hrvatska glagoljska pjesma iz 14. vijeka u 'Libru od mnogijeh razloga'«, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XI, Zagreb 1932. i dr. Mnoge su mu rasprave ostale u rukopisu, posve ili djelomično izrađene.

Trajnu brigu posvećivao je književnom jeziku hrvatskom ili srpskom. Najveću brigu mu je posvećivao upravo onda kad mu je ona bila najpotrebnija. Rođen i odgojen u čistom štokavskom kraju hercegovačkog tipa bio je beskompromisni sljedbenik Vukova i Daničićeva jezika. U tome ga je još jače učvrstio njegov učitelj Tomo Maretić. Uoči stvaranja Banovine Hrvatske, kad su mnogi ljudi željeli stvoriti poseban hrvatski književni jezik i uvesti etimološki pravopis, poradio je prof. Ivšić na osnivanju Društva »Hrvatski jezik« u Zagrebu. Glasilo društva je časopis »Hrvatski jezik«, a urednik mu je sam prof. dr. Stjepan Ivšić. Časopis izlazi škol. god. 1938/1939. Prof. Ivšić u svakom broju štampa barem dva svoja članka, daje odgovore na pitanja čitalaca o jeziku i mnoge odlične oglede iz našega jezika. Uvijek je budno pazio na jezičnu čistoću i pravilnost u duhu Vukovih načela o jeziku i pravopisu. O tom nas uvjerava prvi članak u prvom broju pod naslovom »Etimologija i fonetika u našem pravopisu«. Iako je znao da će u to vrijeme steći mnogo neprijatelja jer je i u upravi društva i u uredničkom odboru lista imao mnogo pristalica etimološkog pravopisa, on odlučno ustaje na obranu fonetskog pravopisa. Njega je dosljedno branio i za vrijeme okupacije u članku »Naš izgovor kroz rime«, Alma mater Croatica, Zagreb 1942. U to se doba pisalo etimološki. Bilo je ljudi koji su htjeli da se riječi ne samo etimološki pišu nego i izgovaraju. On na početku toga članka kaže: »... jer treba da osobito istaknem da mi možemo pisati kako hoćemo, etimološki ili fonetski, ali u obadva slučaja izgovor naš

mora ostati isti, t. j. onaj koji odgovara prirodnom svojstvu hrvatskoga jezika; nametanje drugoga kojega izgovora bilo bi nasilje na našem jeziku.« (Str. 3. u posebnom otisku iz časopisa Alma M. Cr., br. 8—9, 1942.) Na str. 15. završava članak riječima: »Mi možemo *pisati ovako* ili *onako*, jer se pismo i pravopis mogu za svaki jezik po volji birati i mijenjati, ali izgovarati moramo samo na *jedan* način, koji odgovara biću našega jezika.«

Radio je mnogo i na određivanju akcenata u stručnim terminologijama: Gramatičkoj, Beograd 1932, Zoološkoj, Beograd 1932, Književnoj, Beograd 1933, Botaničkoj, Beograd 1934, Higijenskoj, Beograd 1934.

Golem je i njegov urednički i suurednički rad. Najvažniji mu je priređivanje triju Matičinih izdanja Maretićeva prijevoda Homerove Ilijade (1912, 1948. i 1961) i dvaju Matičinih izdanja Maretićeva prijevoda Homerove Odiseje (1950. i 1961). U posljednjem izdanju mnoga je mjesta usporedio s grčkim originalom i dotjerao.

U svim svojim radovima nastojao je biti kratak, jezgrovit i temeljit. Uvijek je nastojao ući u dubinu naučnog ispitivanja, a manje u širinu.

Njegove rasprave, članci, ocjene i prikazi štampani su u mnogim naučnim i književnim publikacijama: Nastavnom vjesniku (Zagreb), Savremeniku (Zagreb), Radu JA (Zagreb), Omladini (Zagreb), Hrvatskoj knjizi (Zagreb), Hrvatskoj reviji (Zagreb), Južnoslovenskom filologu (Beograd), Slaviji (Prag), Vijencu (Zagreb), Građi za povijest hrvatske književnosti JA (Zagreb), Našem jeziku (Beograd), Hrvatskom jeziku (Zagreb), Stari-nama JA (Zagreb), Hrvatskoj enciklopediji (Zagreb), Slavističnoj reviji (Ljubljana), Jeziku (Zagreb), u više zbornika i u dnevnim listovima.

Priznanje za svoj naučni rad dobio je već u mlađim godinama svoga života. Sa 33 godine postao je redoviti sveučilišni profesor.

1920. izabran je za dopisnog člana Jugoslavenske akademije, a 1925. za pravog člana. Tih godina je postao i član Česke společnosti u Pragu, Slovanskog instituta u Pragu, Slavjanskog društva u Sofiji, a nešto kasnije i dopisni član Srpske akademije nauka u Beogradu.

Vršio je i mnoge važne funkcije u javnom životu. Poslije rata bio je neko vrijeme predsjednik Nacionalnog komiteta za izradu dijalektoloških atlasa, član Jugoslavenskog slavističkog komiteta i potpredsjednik Hrvatskog filološkog društva od njegova osnutka do svoje smrti.

Ako se tome doda da je gotovo pet decenija sudjelovao u stručnom spremanju nastavnika srednjih škola iz slavistike i hrvatskosrpskog jezika, onda se s pravom može reći da je prof. Ivšić u cijelosti izvršio svoj životni zadatak.

Mate Hraste

PROBLEMATIKA NASTAVE HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA U OSNOVNIM I SREDNJIM ŠKOLAMA

Ljudevit Jonke

O nastavi materinskoga jezika u osnovnim i srednjim školama u novije se vrijeme mnogo raspravlja. Rezultati koji se pokazuju na svršenim učenicima tih škola općenito nas ne zadovoljavaju. Samo je manji broj učenika postigao pismenost koja je na doličnoj visini. Većina apsolviranih učenika ne usvaja osnovna stilistička, gramatička i pravopisna znanja, pa se na višim stupnjevima osjećaju dosta mučno takvi nedostaci koji daju opći utisak o nepismenosti takva apsolventa. To onda dopire sve do visokih škola, gdje je to već teško uklonjiv nedostatak. Može se još donekle ukloniti na fakultetima na kojima se izrađuju i pismeni zadaci i vježbe, ali na drugima pomoći već, tako reći, nema.

No ipak, premda se o nastavi hrvatskosrpskoga jezika u našim školama dosta raspravlja, ipak se dosta teško postiže jedinstveno gledanje na taj problem. Jedni nastavnici ostaju pri tradicionalnom poučavanju jezika, koje je svedeno na gramatičku analizu, a drugi polaze za novim smjerovima koji odbacuju gramatičko poučavanje i zalažu se za razmišljanje o jeziku, za zapažanje značenja i službi jezičnih sredstava i fenomena. Prvima se prigovara gramatiziranje, drugima nekonkretnost, lepršavost, bijeg od stvarnosti. Ali činjenica je da ni jedni ni drugi ne postižu uspjehe za kojima težimo. Očito je da i jedni i drugi pretjeruju.

Poučavanje jezika koje je samo sebi svrhom udaljava učenika od prave funkcije materinskoga jezika i vodi u formalizam. A ono drugo poučavanje, koje se temelji samo na razmišljanju i zapažanju, rascjepkano je, nesistematično, ne daje jezik u cjelini. Jezik je sistem znakova, pa i sistem sistema, i potrebno je uvoditi postepeno u njegovu cjelovitost i funkcionalnost, sistematski i smišljeno, ne od slučaja do slučaja, ne parcijalno, nego cjelovito. Samo sinteza obaju načina može da daje trajnije rezultate.

Nastava o jeziku i pravopisu autonoman je predmet kao i svaki drugi. Ona ima svoj sadržaj, svoje metode i svoj cilj. Rezultate može da daje samo onda ako nije u podređenom položaju nego u ravnopravnom odnosu prema svim drugim predmetima. Vrlo je složena i različita, spaja misaone, osjećajne, funkcionalne i estetske momente, pa traži od predavača ne samo dobra stručnjaka nego i cjelovitu ličnost. Nikakva šablona ne može se za nju preporučiti, jer je upravo šablona pretvara u pejorativno gramatiziranje i lepršavo svaštarenje. Nastavnik materinskog i književnog jezika ne smije biti ravnodušan i hladnokrvan radnik na radnom mjestu, on treba da ima u sebi i umjetničke elemente, treba da bude zanosan predavač, pomalo i reci-